

A SZENVEDÉLYTŐL A TEHETETLENSÉGÉRZÉSIG

ADY ENDRE: *Életem nyitott könyve*.
Gondolat, Budapest, 1977.

Ady születésének századik évfordulója nemcsak a korábbi Ady-kötetek újrakiadását és új tanulmányok megjelentetését tették lehetővé, hanem a szó szoros értelmében véve „új” Ady-kötet megszületését is. Ez a kijelentés első olvasásra meglepőnek hangzik, hisz olykor még az újnak tűnő Ady-novella is megjelent már (gondolunk itt a közelmúltban újra-felfedezett írásra az Új Írásban). Az új, a minőségileg új abban jelentkezett, hogy Kovalovszky Miklós „fellapozta” Ady Endre éketének nyitott könyvét, vagyis átolvasa és rendszerezte, új könyvvé formálta Ady önéletrajzi vonatkozású verseit, prózai írásait. Így a közismert Ady-életrajzok (*Önéletrajz*, 1909, 1913.) és Ady-versek önvalloomásai (pl. *En nem vagyok magyar?*) mellé társultak, egymást egészítik ki a novella- és levélrészletek, az újságcikkekből vett ideillő szakaszok, melyeket Kovalovszky Miklós fűzött egybe rövid útmutató szövegátkötésekkel. Így Kovalovszky Miklós munkája és munkájának jelentősége nemcsak abban jelentkezik, hogy „válogatást” ad Ady Endre önéletrajzi jellegű írásaiból, hanem abban is — és abban igazán —, hogy új művet tesz elénk.

Király István kitűnő Ady-könyvére hivatkozik Kovalovszky Ady nagyméretű őszinteségigényének, önvallo mástevő alkatának jellemzője. Ez irodalomtörténeti szempontból annyit jelent, hogy szorosan kapcsolódott Ady Petőfi költészetének őszinteségideáljához, vallomástevő jellegéhez, másrészt pedig elzárkózott az Arany János-féle szemérmes, visszahúzódo, csak rejtetten megnyilatkozó költői magatartástól. Közismert versében maga Ady fogalmazta meg ezt a kitaruló költői alkatát, hogy szeretné magát megmutatni, hogy „látva lássák”. Már Schöpflin Aladár észrevette Ady költészetének ezt a jellegzetességét. Meztelenül állt kortársai elé, pörére vetkőzött. Például nem titkolta a költő nemesi származását, büszkén hivatkozott őseire (pl. *A tavalyi cseledekhez, Dózsa György unokája*).

Mennyiben jelent újat és eredetit ez az „új” Ady-kötet? Mindjárt az elején határozottan felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy csaknem minden író, költő — így Ady — számára is erőteljes, egész életre kiterjedő hatású volt a gyermekkor. (Érdemes ezt a vonást összevetni a kortárs Móricz Zsigmondéval, ki az *Életem regényét* írva csak a gyermekkor vonásait rajzolja meg. S ezt írta: „Tízéves koromig több történet velem, mint azóta ötven év alatt.” (Ady sokszor tér vissza szülőföldjére, a hepehupas, vén Szilágyba. Önéletrajzaiban is mindig szól erről: „Geográfia szerint a Szilágyságból jöttem, a régi Partiumból...” De talán még érdekesebb az a kép, amely a nagyközönség által kevésbé ismert novellák publicisztikai írások Szilágyságra vonatkozó részeiből rajzolódik ki. „Bocskorosok, parasztok, s mióta a filokszéra pusztít, pálinkát ivók, de akárhogy próbálták fogadni nadrágos és hétszilvafás göggel atyafiságukat előttem az atyám és a nagyatyám, biztos, hogy a rokonaim ök, ők az én rokonaim”, írja Ady A magyar Pimodánban, Tas Péter álarcá mögé rejtve. (Itt hadd jegyezzük meg, hogy a XX. század első felének magyar irodalmában milyen erőteljesen jelentkezett az az írói törekvés, mely az epikai alkotásokban is rejtetten őrizte, kifejezte az „ént”. Közismert, hogy Móricz Zsigmond regényeiben és novelláiban ábrázolt nőalakok, asszonytípusok nagy része az *Uri muri* Rhédey Esz-

terétől a *Rokonok* Szentkálnay Linájáig — Janka. „Harmincöt könyvem minden nőalakja ő...”, írta Móricz. S ezt a személyességet számos novella őrzi. Nem véletlenül emelte ki ezt a megközelítési szempontot Móricz életművéből a kolozsvári irodalomtörténész, Kántor Lajos a *Vallozások Móricz Zsigmond* című könyvében. Ugyanezt a líraiságot figyelhetjük meg Krúdy Gyula regényeiben, pl. a *Szindbád*-ban, vagy Kosztolányi Dezső műveiben, pl. az *Esti Kornél*-novellákban.)

Ady verseiben is gyakran hivatkozik ősmagyar származására (*Önd vezér unokája, Gyáva Barla diák*), de ennél is talán gazdagabb az édesanyját és apját idéző írások sora. Anyját azonosítja szülőföldjével: „Érdmindszent nekem legeslegelőször is az édesanyámat jelenti, aki sóhajtani sem mer, ha én netalán alszom...” És nagyon sokszor felmerül Adyban az apja kérése, vágya, hogy „kivirágoztassa a hétszilvafát...” Vagyis jogot végezzen, és aztán valamilyen megyei állást vállaljon el. Majd Móricz Zsigmond írói kibontakozásakor az a boldog hiedelem él benne, hogy szülőföldjük a jövő „dagasztóteknője”. De látja a falu hihetetlen elmaradottságát is. S amikor későbbi versében keserűen érzi a kivándorlók sorsának kilátástalanságát (*Ülj törvényt, Werbőczy*), valószínűleg szülőfalujának effajta élményeit dolgozta fel. Nem véletlen az sem, hogy legtöbbször tragikus, komor hangnemben írt Érdmindszentről, szülőfalujáról, és csak ritkán oldódik ez a hang (pl. *Májusi zápor után*). Bár elmenekül innen, mégis mindig visszatér. Mert: „Vagyok tékozló és eretnek, | De ott engem szánnak, szeretnek, | Engem az én falum vár.”

Sok mindent árul el Ady egyik novellájában, melyben dajkáját és önmagát beszélgeti, világosan jelezve saját magát „En”-ként. Mózes Jánosné pedig, az ő dajkája az „ártalmas”, mesékre szoktatta a gyermek Adyt. A végtelenül érzékeny Ady néhány írásában vall gyakori félelméről („Félek, tehát vagyok, félek, mert jaj, élet adatott nekem...”), sőt halálfélelméről. A gyermekkori félelmek, hiedelmek és a később írt versek párhuzamára figyelmeztet a Kovalovszky Miklós által összeállított Ady-kötet. A *Torony-ember gyilkossága* című írásának félelemérzete és víziója közös a *Jó Csönd-herceg előtt* című versével. „Különbösen holdvilágos estéken és éjszakákon, amikor nagyon, halálosan kell szaladnia annak, aki nem akarja, hogy fejére taponson a Torony-ember”, írja. És a versben így: „Holdfény alatt járom az erdőt. | Vacog a fogam s füttyűrészek. | Hátammögött jön tíz-öles, | Jó Csönd-herceg | És jaj nekem, ha visszanezek.”

Az *Életem nyitott* könyvének számos lapja az Ady-szerelmekről szól. A *Zsuzsu és én* című novella kis zsidó lánya és az *első asszony* című versének Gizella zsidó lánya rímel egymásra. Igen korán „háborgatják” Adyt a lányok. „Jönnek Ottília és a többiek, s mind kegyetlenek hozzám...” A Nagykárolyba érkező színésznők világa megszedíti. És a fehér bőrű cselédlány, Náncsi ha velők hancurozott, abban rengeteg elfojtott nemiség, szerelemvágy is volt (*Régi tavaszi háború*). A kis Dudusban arról ír, hogyan lepte meg őket egy téli estén az ivóba hozott új csucsai lány, az álmos szemű kis Dudus. „Sok zsebpénzt csaltam ki szegény bolondított édesapámtól, s a kis Dudus kezdett ragaszkodni hozzám.” A halál négyes fogatjában pedig így emlékszik Ady a korai lányokra: „Az a leány a leányok leánya, kiről nagyon ifjú korunkban annyit álmodunk, hogy pironkodva kell fejcsováló, komoly orvosok ajtaján kopogtatnunk...” A Zsóka-szerelem sokáig él Adyban. Tanár szeretne lenni, és el akarja venni feleségül, idézi az *Ila nemet mond* című novellájában. A Gretchenben így emlékszik rá: „Barna volt. Szép, tüzes szemű, szenvedélyes.” Debrecenhez fűződik a rejtélyes levél-szerelem, az Adyhoz hűséges, szerelmesen kötődő lány, „Kiváncsi”, kiről csak hatvan év múltán derült ki, hogy Varga Ilonának hívták. Egyszer Puskin hősnőjét, Tatjánát emlegeti a Kiváncsihoz írt versében: „Tatjana írt...” Eléggő közismert Ady és Rienzi Mária kapcsolata. Betegségét is tőle kaphatta. A híres novella, a *Mihályi Rozália csókja* ezt az életpizódot örökítette meg. „Csupa rózsákat nyíltott a vérem, haragos, tüzes, bő

szerelmi rózsákat..." Majd méltóképpen és súlyal szerepel a kötetben az Ady—Léda szerelem története: a kezdeti levelektől („Csókolom a kezét; jó estét kívánnék, de éjjél már elmúlt...”), a későbbi szenvedélyes sorokig („Valósággal fuldoklást érzek már... No, nem bírom tovább”...), a győtrő veszekedésekig („Adél is messze van attól, hogy normális legyen...”).

Fontos prózai dokumentumokkal gazdagodik a már ismert pályakép: például Ady és az iskolák kapcsolatát vizsgálva. A gyerekkori félelmetes Pokol-játékok novellában idézi föl, a nagykarolyi órák rettegett hangulatát pedig pl. a *Norbert pap látomásában*. Legtöbbször Zilahra emlékezik, mégpedig mindig nagy szeretettel. „Csodagyermeknek tartottak még tanáraink is” (*Katinkáig*). Kincs Gyulára, ki első versét megjelentette, mindig szeretettel emlékezett. Az *Üzenet egykori iskolámba* híres sorai Zilahra vezetnek. Debrecenben „igen gyöngé jogászocska” volt. Majd mint újságíró próbálkozik, de az igazi harcos publicista Ady Nagyváradon született meg az irodalomtörténet és az Ady-vallomások szerint is. Itt írja híres cikkét a Kanonok-sorról, itt védi meg tolla szabadságát, itt figyel fel a Somló Bódog-ügyre (*Merénylet a nagyvárad-i jogakadémián*). A fogházbüntetéskor így szól: „En megdobtam őket kemény szavak kövével, s ők rabkenyérrel dobtak engem vissza.” A föl-földobott kőként mindig hazatérő, Párizs-járt Ady ezernyi emléke, megfigyelése tér vissza versekben, cikkekben. „Gyönyörök és fájdalmak szent városa, ölelj engem magadhoz”, írja. A „bedekkeri” nevezetességeken túllép, észreveszi a magyar elmaradottságot, Léda szerelme szépti meg e napokat (*Egy ócska konflisban*), és betegségével kínlódik. Itt is olvashatunk pár versszakot a még mindig nem eléggé ismert és elemzett *Margita élni akar* című verses regényéből, melynek egyik fejezete párizsi élményeit is visszatükrözi: „Es Páris volt hazánk helyett hazánk...”

Ady *Életem nyitott könyve* rengeteg versrészletet, újságcikkből, novellából és levélből vett szemelvényt tartalmazva kalauzol el bennünket Ady szavai szerint az Ertől az Óceánig, a költő barátaitól ellenségeiig, lázadó szenvedélyétől keserű tehetetlenségéig, álmaitól csalódásáig új és új szövegeket fedezve fel a versekből ismert motívumokra visszhangozva. És a fogyó szövegek sejtetik az elnemülő költőt, a betegségel és halállal küzdőt, ki így búcsúzott: „Semmit sem fordíthattok meg...” (Gondolat, 1977.)

SZEKÉR ENDRE

A KRITIKÁÍRÁS ISKOLÁJA

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *Egy ég alatt*.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Abban a példamutató gonddal és hozzáértéssel szerkesztett sorozatban, melyben Réz Pál adja ki Kosztolányi összes írásait, ezúttal kritikáiból, portréiból és esszéiből jelent meg egy csokorralaló. Valamennyi magyar művészeti tárgyú írás, némelyik azonban messze túlnő keretén és rendeltetésén. Kosztolányi mindig szívesen tekintett ki a rokon művészetre és a zenére, így a sorozat eddig megjelent kötetéhez hasonlóan az *Egy ég alatt* is fontos művelődéstörténeti dokumentum, egy korszak és egy nemzedék ízlésének önarcképe.

Manapság sokat beszélünk a kritikáról. Írók és kritikusok között gyakran tángol mély szakadék, s mindkét tábor a megértés és a szeretet hiányával vádolja a másikat. Nos, Kosztolányi kritikusi gyakorlatában mindenekelőtt az ragadja meg az olvasót, mennyi szeretettel közele-